

Реферат на тему: "Василь Стус. Життя і творчість"

Василь Стус

Василь Стус. Життя і творчість.

Народився 6 січня 1938 року в селі Рахнівка Гайсинського району Вінницької області в селянській родині. 1939 року батьки — Семен Дем'янович та Ілина Яківна переїжджають на Донбас у місто Сталіно (нині Донецьк), влаштовуються працювати на один із хімзаводів. 1940 року перевозять до міста дітей. 1954 року Василь закінчує зі срібною відзнакою школу, вступає до Сталінського педагогічного інституту на історико-філологічний факультет за співбесідою (бо медаліст). 1959 року закінчує навчання з червоним дипломом і їде працювати в село Таужня Кіровоградської області вчителем української мови та літератури. Цього ж року (22 листопада) "Літературна Україна" вміщує добірку творів поета з переднім словом Андрія Малишка. Після служби у війську на Уралі працює в м. Горлівці в 23-й школі (1961 — 1963).

1963 р. він літредактор у газеті "Соціалістичний Донбас". Але вже з вересня після успішного складання іспитів Стус — аспірант Інституту літератури АН України імені Т. Г. Шевченка. Друкується в часописах "Донбас", "Прапор", "Дніпро".

Письменник і близький товариш В. Стуса Юрій Покальчук згадує: "Літературне середовище України 60-х років, попри всю ліберальність хрущовської відлиги, не надто гостинно приймало упертого, безкомпромісного, молодого донбаського поета. Може, трохи запізно потрапив він у Київ, <...> бо ті, хто став "шістдесятниками", проскочили вже три-чотири роки тому в шерех вибраних, далі двері зачинилися, й на Україну повзли важкі часи".

Однак Василь Стус багато працює: над дисертацією ("Джерела емоційності поетичного твору"), пише вірші, критичні нариси, перекладає німецьких поетів, Гарсія Лорку.

Влітку 1965 року розпочалися арешти в середовищі української інтелігенції, зокрема шістдесятників. На початку вересня на перегляді фільму С. Параджанова "Тіні забутих предків" у київському кінотеатрі "Україна" В. Стус підтримав протест І. Дзюби та В. Чорновола проти цих арештів. А вже наприкінці місяця Стуса відраховують з аспірантури, формально звинувативши в "систематичному порушенні норм поведінки аспірантів та співробітників наукового закладу", хоча фактичною причиною відрахування був його виступ-протест.

З цього часу він працює на різних роботах — то в будівельній бригаді, то кочегаром, то на будівництві метро, то молодшим, а згодом старшим науковим співробітником Державного історичного архіву України, то редактором у відділі технічної інформації Міністерства будівельних справ.

У 1966—1968 рр. у видавництвах "Молодь" та "Радянський письменник" лежать без

руху його перша поетична збірка "Круговерть" та два варіанти збірки "Зимові дерева". Вони так і не були видрукувані.

Виступивши над могилою по-звірячому вбитої художниці Алли Горської (1970), Стус остаточно прирікає себе на подальшу мученицьку долю. У січні 1972 року його заарештовують. У звинувачувальному акті колегії з кримінальних справ Київського обласного суду від 12 вересня 1972 р., зокрема, значиться, що "Підсудний Стус, <...> починаючи з 1963 року і до дня арешту — січня 1972 року, систематично виготовляв, зберігав і поширював антирадянські наклепницькі документи, що порочили державний радянський і суспільний устрій, а також займався антирадянською агітацією в усній формі. Так, в період 1963—1972 років написав і зберігав у себе на квартирі до дня арешту 14 віршів <...>, в яких порочить радянський державний і суспільний устрій <...>. У 1965—1972 рр. написав 10 документів антирадянського, наклепницького змісту, в тому числі два листи, що починаються словами "Шановний Петре Юхимовичу..." (листи до тодішнього глави Української республіки П. Ю. Шелеста — Т. К).

"Я боровся за демократизацію — а це оцінили як спробу звести наклеп на радянський лад; мою любов до рідного народу, занепокоєння кризовим станом української культури закваліфікували як націоналізм; мої невизнання практики, на ґрунті якої вирости сталинізм, беріївщина та інші подібні явища, визнали як особливо зловбий наклеп. Мої вірші, літературно-критичні статті, офіційні звернення до ЦК КП України, Спілки письменників і до інших офіційних органів сприйняли як докази пропаганди та агітації..."

І Стус одержав присуд: 5 років таборів суворого режиму і 3 роки заслання. Ув'язнення відбував у в'язниці Мордовської АРСР, заслання — в селищі Матросова Магаданської області. Присуджений термін відбув повністю.

До Києва повернувся влітку 1979 року. Згодом вступив до Української Гельсінської спілки, знайшов роботу — формувальником 2-го розряду в цех лиття на заводі по ремонту та виготовленню засобів механізації будівництва ім. Паризької Комуни. Через хвороби, набуті в зонах, не витримав фізичного навантаження, звільнився. В лютому 1980 р. його зараховують учнем намазувальника зтяжної кромки на конвеєр Київського виробничого взуттєвого об'єднання "Спорт", незабаром йому присвоюють II розряд намазувальника зтяжної кромки. У травні 1980 р. знову обшук на квартирі, арешт, а восени суд і ще суворіший вирок: 10 років таборів особливого режиму і 5 — заслання. Як писав Андрій Сахаров з Горького 1980 року у відозві "Учасникам Мадридської наради для перевірки Гельсінських угод, головам держав-учасниць Гельсінського акту", на цей раз Стус був "засуджений за згоду вступити в Гельсінську групу". Відбувати особливий режим ув'язнення він був відправлений до табору в селищі Кучино Пермської області, де в ніч з 3 на 4 вересня 1985 року в карцері зустрів свій останній час. Михайло Горинь, що відбував тоді ув'язнення в тій же тюрмі, свідчить: "Ніхто не знає справжнього кінця. Чи то серце. Чи то грюкіт спальної дошки, що опускається при стіні, і стогін Василя..."

Збірка поезій "Зимові дерева", що так і не була видрукувана в Україні, "мала звучати як символічне означення стану нашої духовності: замороженість, завмерлість, але й уперте протистояння зимі та назбирування сил для весняного пробудження" (І. Дзюба). У ній окреслилися основні три мотиви, які стануть характерними і для подальшої творчості митця: інтимна лірика; "переживання своєї національної сутності", "причетності до національної долі", "навдивовижу інтимне і водночас пророче переживання жертвності задля України", "відчуття історичної скривдженості України" (І. Дзюба); а також мотив "гротескного бачення і саркастичної інтерпретації буденного низького існування, того, що ми нині зємо бездуховністю, а тоді сприймали як вияви міщанства, обивательщини" (І. Дзюба). Характерні для другого мотиву вірші "Не можу я без посмішки Івана" (написаний як відгук-протест на арешт поета, літературного критика Івана Світличного), "Звіром вити, горілку пити...", цикл "Костомаров у Саратові".

Третій мотив виразно звучить в поезіях "Отак живу: як мавпа серед мавп...", "Балухаті мистецтвознавці!..", "У Мар'їнці стоять кукурудзи...". Збірка "Зимові дерева" — це щемливий біль про долю свого покоління, свого краю, провісницьке визначення своєї невітійної долі в розбурханому суспільстві нівеляції особистості:

Моє ж досьє велике, як майбутнє.

Напевно, пропустив котрийсь із трутнів.

Із тих, що білий світ мені окрали,

Окравши край, окрали спокій мій.

("Не можу я без посмішки Івана...")

У ситуації розгортання наступу на будь-які вияви демократії поета дратує пасивність правдолюбів. Поетичне слово виявляє безкомпромісність і несхитність В. Стуса, що підтвердиться усім його подальшим життям.

Сидять по шпорах всі мужі хоробрі,

Всі правдолюби, чорт би вас побрав.

("Не можу я без посмішки Івана...")

Збірка "Зимові дерева" побачила світ 1970 року за кордоном, у Брюсселі.

Наступну збірку поет називає "Веселий цвинтар", в якій посилюються гротескові мотиви, що зумовлюється погіршенням громадського і творчого становища поета, а також духовною і політичною ситуацією в Україні. Під час арешту ця збірка була конфіскована. Із сорока двох віршів кілька автор відновив по пам'яті, і вони згодом увійшли до збірки "Свіча в свічаді", виданій 1977 р. за кордоном видавництвом "Сучасність". До книжки увійшли також вірші із збірки "Зимові дерева", про які сказано у вироку суду, що вони мають "наклепницький зміст" (зокрема, "Не можу я без посмішки Івана...", "Звіром вити, горілку пити...", "Отак живу: як мавпа серед мавп...", "Балухаті мистецтвознавці!..", "Який це час?..", "У Мар'їнці стоять кукурудзи..." та інші), а також вірші, написані в ув'язненні, і переклади німецьких поетів — Рагеля Фарнгагена (1771 — 1833) та Райнера Марія Рільке (1875—1926).

Тематичне спрямування поезій Василя Стуса дуже влучно визначив І. Дзюба:

"Говорячи про ті чи інші мотиви Стусової поезії, слід пам'ятати про умовність їх виокремлення. Власне, всі вони поєднуються в ній у загальну картину. Поезія ця в принципі непрограмована, нетематична.

Або, інакше кажучи, вона вся на одну "тему": поетове самопочуття, стан його "я".

Причому це самопочуття викликане максималістськими оцінками насамперед самого себе, самоаналізом, відчуттям трагізму самоусвідомлення, що нерозривно поєднується з відчуттям трагізму національного. У вірші, присвяченому Аллі Горській, читаємо:

Ярій, душе. Ярій, а не ридай!

У чорній стужі сонце України...

Переживання під враженням трагічної смерті художниці ведуть поета до узагальнення про незмірні втрати і водночас безсмертні.

У білій стужі білих голосінь

ці грона болю, що падають в глибіню,

безсмертною бідною окошилися.

Образ болю у поезії Стуса домінуючий, як і в його долі. Болю за себе, за своє покоління, за скривджену Україну:

Цей біль — як алкоголь агоній,

як вимерзлий до хрусту жаль.

Біль прочитується в рядках, де він не згадується словом, але він становить їхню головну суть:

Давно забуто, що є жити.

І що є світ, і що є ти.

("Цей біль — як алкоголь агоній...")

Або:

...і збавлений вік пролітає схарапудженим птахом...

Мотив болю особистого переплітається з болем всезагальним.

Соціальні обставини зводять до мінімуму можливості реалізації творчої особистості, все потужніше звучать ноти песимізму, безнадії і розуміння життя як не життя, а животіння між буттям і смертю.

Що буде завтра? Дасть Біг день і хліба.

А що, коли не буде того дня?

Тоді вже — гибій, отоді вже гибій,

простуючи до смерті навмання.

("Скінчилися останні сподівання...")

Чи в іншому вірші:

Сто твоїх конань, твоїх народжень.

Страх як тяжко висохлим очам.

Хто еси? Живий чи мрець? Чи, може,

і живий, і мрець, і сам на сам.

("Сто дзеркал спрямовано на мене...")

Підкреслимо, що ці настрої поет висловлює у віршах збірки "Веселий цвинтар", писаних ще на волі, але дзеркала поетового самоаналізу висвітлюють його стан самотності, німоти, його душі "в сльозах", зрештою стан високодуховної особистості в умовах духовної і національної кризи в тоталітарному суспільстві.

Під час слідства, в камері слідчого ізолятора КДБ у Києві, в концтаборах, на засланні Василь Стус використовував найменшу можливість, щоб писати, читати, перекладати. Формально йому не було заборонено писати, але фактично його за це переслідували, відбирали написане. Дякуючи друзям, чимало його творів збереглося, потрапило на волю, і за кордоном, коли вже не стало поета, була видрукувана збірка "Палімпсести" (видавництво "Сучасність", 1986). Про неї Стус говорив: "У новій збірці — вірші, написані між 1971 — 1977 роками. В ній — мої болі й радощі, мрії й передуми, спогади й сніння, образки життя". Сама назва символічна і багатозначна. Палімпсестами називалися пергаменти, з яких стерто первинний запис і зроблено новий, але крізь нього іноді можна розпізнати старий. Отже, йдеться, можливо, про співвідношення нового і старого, а водночас і про підтекст, що прочитується у філософських узагальненнях, алегоричних образах. Характеризуючи цю збірку, український літературознавець з діаспори Юрій Шевельов писав: "Стус не добирав літературного епіграфа до своїх "Палімпсестів". Не добирав, бо не мав змоги добирати, писавши у варварських обставинах радянських в'язниць і таборів, під кожночасною загрозою конфіскації і знищення написаного й дикої кари за вдіяний "злочин". Не мав він так само змоги циклізувати свої поезії, пересівати їх, відсортовувати цілком довершене від начерків для майбутнього. Списуючи свої рядки крадькома й лихоманкове, він міг мріяти хіба про те, щоб ці клаптики паперу, заповнені найдрібнішими літерами, використовуючи кожний міліметр білого простору, якось дісталися поза мури його вужчої і його ширшої всерадянської тюрми, якось потрапили до рук тих, хто знає ціну людському духові, вільній думці й добірному слову".

У віршах періоду ув'язнення і заслання — будні політв'язня: "Вже цілий місяць обживаю хату...", "Така хруска, така гучна уся моя кімната", "Усе моє життя в інвентарі розбите і розписане по графах"; гостре відчуття самотності, приреченості: "Невже оце ти й є, бідо, що стала посестрою щастя?", "Чотири вітри — полощуть душу..." і несхитне бажання вистояти:

Потрібен ангел помсти. Мій захисник,
мій щит, що не дозволить підупасти,
не дасть зотліти в пеклі дорікань
великосвітніх.

Поет підтверджує передбачення власної долі:

Сховатися од долі — не судилось.

Ударив грім — зразу шкереберть

пішло життя. І ось ти — все, що снилось

як смерте снування й життесмерть.

Посилюються передчуття смерті: "Ми твої коханці, смерте: життя нам світить крізь

туман", "Тюремних вечорів смертельні алкоголі" і тут же: "А сто мерців, обсівши серце, ждуть моєї смерті, а своєї волі".

В особистому прочитується всезагальна біда, в якій звучить мотив історичної долі України:

Народе мій, коли тобі проститься
крик передсмертний і тяжка сльоза
розстріляних, замучених, забитих
по соловках, сибірах, магаданах?

Образ України постійно в думках поета, в його поетичному слові. Він майже розпачливо запитує: "І як ти озовешся — з такої німоти?" Відповідь в іншому вірші, співзвучна з Шевченковою, приголомшує:

Немає Господа на цій землі:
не стерпів Бог — з-перед очей тікає,
аби не бачити нелюдських кривд,
диявольських тортур і окрутенств.

Поетова любов до Вкраїни стає його невилгою раною, незатихаючим болем і гнівом водночас. І виникають в чужині візії рідної землі: "За мною Київ тягнеться у снах..."; у вірші "Знову друзів додому веду..." в ідилічну картину життя вривається усвідомлення, що "ані жити немає, ні вмерти, ані вільно дихнути нема!". А в образах "голосної Біди", що голосить, коня, що ірже на зорі, вовка, що виє "в голодні висі" (вірш "Вже вечір тіні склав у стоси") прочитується гнітюча соціальна атмосфера тоталітарного суспільства, яку з надзвичайним трагізмом переживає поетична натура. Вірші збірки — це як єдиний твір, у якому гнів, біль, розпач, краса і любов, але над усім превалює безвихідь:

Який бездонний цей горішній сон!
Яка блакить — зелена і тривожна!
Ні тобі збожеволіти не можна,
ані зродити із грудей прокльон.

Поет переповнений болем і водночас він твердо заявляє: "Як добре те, що смерті не боюсь я..." Саме відчуття духовної вищості допомагає йому вистояти в нелюдських умовах існування, не клонитися перед суддями і не набратися "скверни, ненависті, прокльону, каяття". Усвідомленість своєї правоти допомагає йому пройти чесно до кінця мученицький шлях з вірою, що з народом він порідниться, поєднається, хоча б у смерті, адже стан душі поета, його творче кредо, його життєва позиція були викликані соціальним і національним станом рідного народу. Про це каже і сам поет у зверненні "Двоє слів читачеві": "Поет — це людина. Насамперед. А людина — це насамперед добродій. Якби було краще жити, я б віршів не писав, а робив би коло землі".

Остання поетична збірка Василя Стуса "Птах душі" творилася поетом під час другого ув'язнення, її склали три сотні віршів. Написане за ніч під час щоранішнього ретельного трусу відбиралося в автора, якому заборонялося писати. Але він, незважаючи ні на що, писав, перекладав. Як свідчать Євген Сверстюк, Іван Світличний,

В'ячеслав Чорновіл, "до останку залишались з ним найближчі — Гете, Рільке".

На вимогу поета повернути твори, йому відповідали, що все спалено. Так це чи ні?

Листопад 1989 року приніс Україні відкриття її сина — поета-борця, котрий загинув ще 1985 року на Уралі у спецтаборі для політв'язнів. Та лише тепер, коли перезахоронювали його тіло на Батьківщині, у Києві, на Байковому цвинтарі, приходило пізнання великої особистості і тяжкої втрати, якої зазнала українська культура, українська духовність. І скільки таких втрат упродовж століття!